

[https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5\(1\)-44](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-310-5(1)-44)

УДК 338.1: 796.01/.09

Тетяна БУГАСНКО

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

<http://orcid.org/0000-0003-3745-0593>

e-mail: bugaenkotv@ukr.net

Михайло ЛЯННОЙ

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

<http://orcid.org/0000-0002-3833-2890>

e-mail: monnik@ukr.net

Юлія ТОНКОПЕЙ

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

<https://orcid.org/0000-0002-9093-2180>

e-mail: ulcer130685@gmail.com

Світлана ГВОЗДЕЦЬКА

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

<https://orcid.org/0000-0002-7744-7471>

e-mail: sveta-gvozdecka@ukr.net

Андрій СЕЧИН

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

e-mail: asecin7@gmail.com

ПОЛЬСЬКИЙ РИНОК ФІТНЕС-ПОСЛУГ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

У статті представлено результати аналізу стану сучасного польського ринку фітнес-послуг в умовах турбулентності. Проведене ґрунтовне порівняння ринку фітнес-послуг Польщі з відповідним європейським ринком та окреслено перспективи його розвитку. Увагу акцентовано на тому, що в усьому світі завжди актуальним було і залишається питання збереження кожною людиною особистого рівня здоров'я та фізично розвиненого тіла. Підтверджено, що в різні історичні епохи для цього використовувалися доступні засоби, основними з яких були і залишаються фізична культура і спорт. Сьогодні дорослому населенню розвинених країн світу пропонується широкий спектр послуг спортивного, фізкультурно-оздоровчого, рекреаційного, спортивно-масового напрямків та їх вільний вибір.

Зростання попиту на такі послуги сприяє популяризації та швидкому розвитку фітнес-індустрії в країнах Європи. Незважаючи на наявність на ринку кожної європейської країни великих відомих брендів фітнес-центрів, основний дохід в цій галузі припадає саме на заклади малого та середнього бізнесу. Польща за щорічним доходом в цій галузі не є лідером на європейському ринку здоров'я та фітнесу і посідає сьоме місце в загальноєвропейському рейтингу. Проте політика держави у сприянні охорони здоров'я, запропоновані програми покращення благополуччя працівників, поява нових фітнес-технологій та урбанізація очікувано мають вплинути на зростання доходу в цій сфері вже до кінця 2026 року.

На уповільнення процесу розвитку фітнес-індустрії у Польщі, так як і в інших країнах Європи, значно вплинув період локдауну та соціального дистанціювання, викликаних пандемією Covid-19. Значною перевагою в просуванні послуг фітнес-центрів у Польщі з вітчизняним капіталом (у порівнянні з аналогічними фітнес-центрами з іноземними інвестиціями) є картки MultiSport. Це означає, що власники таких карток мають право користуватися послугами спортивних і рекреаційних закладів по всій країні. Можна з упевненістю стверджувати, що у Польщі сфера фітнес-індустрії добре розвинена і вносить в економіку країни більш вагомий вклад, ніж більшість інших секторів дозвіллевих послуг.

Ключові слова: фітнес, індустрія, послуги, Польща.

Tetiana BUHAIENKO, Mykhailo LIANNOI,

Yuliia TONKOPEI, Svitlana GVOZDETSKA, Andrii SIECHYN

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko Sumy

THE POLISH FITNESS SERVICES MARKET IN TURBULENCE CONDITIONS

The article presents the results of the analysis of the state of the modern Polish market of fitness services in turbulent conditions. A thorough comparison of the Polish fitness services market with the corresponding European market was made and the prospects for its development were outlined. Attention is focused on the fact that throughout the world the issue of maintaining a personal level of health and a physically developed body has always been and remains relevant. It has been confirmed that in various historical eras, available means were used for this, the main ones of which were and remain physical culture and sports. Today, the adult population of the developed countries of the world is offered a wide range of sports, physical culture and health, recreational, sports, and mass services, and their free choice.

Зростання попиту на такі послуги сприяє популяризації та швидкому розвитку фітнес-індустрії в країнах Європи. Незважаючи на наявність на ринку кожної європейської країни великих відомих брендів фітнес-центрів, основний дохід в цій галузі припадає саме на заклади малого та середнього бізнесу. Польща за щорічним доходом в цій галузі не є лідером на європейському ринку здоров'я та фітнесу і посідає сьоме місце в загальноєвропейському рейтингу. Проте політика держави у сприянні охорони здоров'я, запропоновані програми покращення благополуччя працівників, поява нових фітнес-технологій та урбанізація очікувано мають вплинути на зростання доходу в цій сфері вже до кінця 2026 року.

The slowdown in the development of the fitness industry in Poland, as well as in other European countries, was significantly influenced by the period of lockdown and social distancing caused by the Covid-19 pandemic. A significant advantage in promoting the services of fitness centers in Poland with domestic capital (compared to similar fitness centers with foreign investments) is MultiSport cards. This means that the owners of such cards have the right to use the services of sports and

recreational facilities throughout the country. It is safe to say that the fitness industry in Poland is well-developed and makes a greater contribution to the country's economy than most other sectors of leisure services.

Key words: fitness, industry, services, Poland.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Масовий спорт або рекреаційний спорт є надзвичайно широким поняттям, яке охоплює практично всі спортивні заходи, які не є професійними та не мають на меті отримання прибутку. Тобто рекреаційний спорт може включати пляжний волейбол, веслування на каное, футбол, аеробіку та бодібілдинг. Саме до категорії рекреаційного спорту можемо віднести фітнес.

Під фітнес-індустрією розуміється сукупність компаній, які дозволяють людині регулярно займатися фізичною активністю, головною метою якої є розвиток, покращення або підтримка хорошого фізичного стану та запобігання хворобам цивілізації. Також варто відзначити, що компанії фітнес-індустрії активно пропонують додаткові послуги. Тому до фітнес-індустрії відносяться переважно фітнес-клуби, які обладнані, зокрема, устаткуванням для аеробних і силових вправ, фітнес-клуби, в яких організуються групові заняття (аеробіка, пілатес або бойові мистецтва). Фітнес-клуби також іноді пропонують доступ до басейну, спа-процедур або масажу.

Фітнес-індустрія є відносно новою галуззю економіки, новішою за зростання масової популярності спортивних подій у першій половині 20 століття, і вона постійно розвивається. Динаміка розвитку фітнес-індустрії в значному ступні залежить від факторів зовнішнього середовища. Тому введення у березні 2020 року локдауну в багатьох країнах негативно вплинуло на стан фітнес-індустрії, в тому числі і в Польщі.

Аналіз досліджень та публікацій

Історія містить незліченну кількість прикладів того, як люди завжди підтримували форму. Ідеалом у Стародавній Греції вважалося добре мускулисте і пропорційне тіло, про що свідчать численні скульптури того періоду. Ленс С. Даллек і Лен Кравтіц в «Історії фітнесу» стверджують, що навіть серед первісних людей регулярна фізична активність, яка здійснювалася на додаток до полювання та збиральництва, була звичайною практикою [2]. Ця додаткова діяльність була спрямована на створення сил, необхідних для отримання їжі, захисту близьких або територіальних завоювань. У класичні часи в Стародавній Греції для підтримки здорового способу життя, високого рівня фізичної активності та боєдатності громадяни відвідували гімнасії, які будувалися переважно у великих містах. Серед вільних громадян відвідування таких центрів вважалося престижною і обов'язковою справою [3].

Індустріальна епоха, створивши світ, повний достатку та більш мирний, зменшила силу цього стимулу. Не м'язова сила, а здібності та освіта забезпечували життя, набагато краще, ніж у доіндустріальну епоху. У світі не тільки прискорилося зростання ВВП на душу населення, а й збільшилася тривалість життя. Якщо на початку 19 століття вона не перевищувала 40 років ніде в світі, то зараз вона перевищує 70 років [1]. Якби не рекреаційний вид спорту, вона, ймовірно, була би нижче. Життя людини подовжилося відповідно до технічного прогресу, в основному в результаті кращого харчування (тобто збільшення кількості споживаних калорій) і кращого доступу до все більш ефективних ліків, а не в результаті так званого здорового способу життя, заснованому на регулярній фізичній активності та правильному харчуванні (тобто з достатньою кількістю поживних речовин). Історична «перевірка» стану громадян відбулася під час Другої світової війни [18]. Багато солдатів строкової служби через свій поганий стан були просто не придатні до фронту. У Сполучених Штатах майже половині кандидатів на військову службу було відмовлено з цієї причини. Не дивно, адже міський спосіб життя та робота вимагали значно менше руху, аніж сільські, до того ж у населення спостерігалось надмірне та нездорове споживання. Ініціатором моди на загальні види спорту для покращення та підтримки фізичної форми був лікар Кен Х. Купер. У 1968 році він опублікував книгу «Аеробіка», в якій представив невідому раніше програму вправ, яку незабаром почали виконувати американські домогосподарки [7]. Ці вправи почали набувати справжньої популярності у 1980-х роках завдяки діячам поп-культури, таким як знаменита актриса Джейн Фонда, яка відкрила свій клуб аеробіки. Популярність аеробіки, яка вважається жіночою справою, також була доповнена популярністю «чоловічих» силових видів спорту, головним чином, бодібілдингу, символом якого є такі зірки бойовиків, як Сильвестр Сталлоне або 7-разовий володар титулу Містер Олімп Арнольд Шварценеггер. Це були часи експорту американської культури за кордон, і культура фізичних вправ була частиною цього експорту. До Польщі він дійшов у 1980-х роках, але лише після політичної трансформації 1989 року почав повноцінно розвиватися.

Зараз, у третьому десятилітті XXI століття, фітнес-клуби є практично в кожному великому польському місті, а працівники фітнес-індустрії (тренери, спортсмени, дієтологи) є одними з найвідоміших і найефективніших знаменитостей у Польщі – інфлюенсерами, які мотивують поляків до здорового способу життя.

Формулювання цілей статті

Мета статті – дослідити стан польського ринку фітнес-послуг в умовах турбулентності та перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу

Розглянемо, як виглядає польський ринок фітнес-послуг на тлі європейського ринку цих послуг.

У Європейському звіті про ринок охорони здоров'я та фітнесу за 2020 рік Deloitte оцінює, що в 2019 році європейська армія тих, хто займається спортом, складалася з 64 мільйонів членів, які відвідували 63 644 клуби, витративши на них 28,3 млрд. євро (приблизно 34 мільярди доларів США) [8]. Доходи галузі зростали приблизно на 1-3% щорічно. Головним драйвером зростання є зростання кількості клубів і клієнтів. Ціни на послуги падали внаслідок розширення бюджетних фітнес-мереж. Середня місячна вартість підписки в Європі в 2019 році становила 38,4 євро порівняно з 38,6 євро в 2018 році. Незважаючи на наявність великих гравців на фітнес-ринку, він залишається висококонкурентним. На 10 найбільших фітнес-операторів у Європі припадає лише 12,9% доходів. Це означає, що ця галузь все ще є переважно сферою малого та середнього бізнесу. Найбільші доходи в Європі генерують ex aequo німецькі та британські компанії (5,5 млрд євро у 2019 році), що становить 40% всього ринку. Польська промисловість посідає 7 місце в європейському рейтингу з 986 млн євро доходів і 4%-ої частки ринку. За величиною доходів у 2015-2019 роках він зростав у середньому менше ніж на 4% щорічно.

Європейський ринок здоров'я та фітнесу в 2021 році оцінювався в 22,94 мільярда доларів США. Очікується, що до 2026 року ринок досягне 32,55 мільярда доларів США [9].

В наступні роки зростання європейського ринку здоров'я та фітнесу має відбуватися під впливом ключових структурних тенденцій, таких як урбанізація, сприяння охороні здоров'я, фітнес-технології та програми благополуччя працівників. Очікується, що протягом прогнозованого періоду 2022-2026 рр. ринок зростатиме на рівні 7,25% [9].

Європейський ринок здоров'я та фітнесу можна поділити на такі регіони: Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія та решта Європи. У вартісному вираженні у 2021 році Німеччина займала значну частку європейського ринку здоров'я та фітнесу, тобто, близько 20%, оскільки німці прагнуть зменшити стрес і залишатися у формі, тому все більше і більше людей приєднуються до фітнес-клубів. За кількістю клубів Німеччина займала приблизно 15% європейського ринку здоров'я та фітнесу через зростання ожиріння та захворювань, пов'язаних зі способом життя. Це збільшило попит на відвідування фітнес-клубів.

Прогнозується, що кількість оздоровчих і фітнес-клубів на європейському ринку до 2026 року досягне 87,42 тис. клубів. Кількість фітнес-клубів і центрів активно зростає. Це пояснюється, переважно, тим, що більше людей висловлюють бажання відвідувати тренажерний зал. Тому кількість незалежних тренажерних залів по сусідству також збільшується.

Середня ціна вхідного квитка у фітнес-клуб у Польщі, якщо її виразити в номінальному виразі, значно нижча за середню європейську (менше 27 євро на місяць). Але якщо її виразити як частку наявного доходу, тоді це вже близько до цього середнього значення. У 2019 році кількість людей, які займаються спортом у Польщі, зросла на понад 2%, перевищивши 3 мільйони. Проте це зростання було не лише повільнішим, ніж в інших провідних країнах, але й нижчим за загальноєвропейський середній показник (3,7%). 1,2 мільйона службових квитків протягом цього періоду слід додати до кількості квитків, придбаних окремо. Водночас проникнення на ринок у Польщі (частка учасників у загальній чисельності населення) становило приблизно 8%, тоді як на найбільш розвинутих ринках воно становить від 15% до 20% - це свідчить про величезний потенціал розвитку польського рекреаційного спорту. Зокрема, у період, який безпосередньо передував пандемії, фізична активність поляків систематично зростала. Як зазначається в роботі [14], у 2019 році аж 64% населення Польщі старше 15 років (тобто майже 21 мільйон) користувалися трафіком принаймні раз на місяць. Також зросла кількість людей, для яких фізичні вправи стали постійним елементом активного способу життя – 19%. Поляки займалися спортом 5 разів на тиждень [14].

2020 рік, тобто час локдауну та соціального дистанціювання, в багатьох країнах був періодом обмеження активності [15], в тому числі і фізичної. Фізична активність деяких поляків впала нижче мінімального рівня, необхідного для підтримки здоров'я. Як зазначено на веб-сайті Nauawpolsce.pap.pl, «весняний локдаун, пов'язаний з пандемією Covid-19, змусив поляків обмежити фізичні вправи. Це сприяло зниженню загального рівня фізичної активності поляків на 4 відсоткові пункти – з 65% до 61% на початок 2020 року. під час весняного локдауну. Тоді аж 43% людей, які займаються спортом, зізналися, що обмежили тренування. З відновленням роботи спортивних об'єктів у червні 2020 року фізична активність населення зросла до 63%» [6]. Він залишався на цьому рівні протягом кількох місяців, аж до осені, коли його рівень знизився через черговий локдаун. Звичайно, деякі люди компенсують неможливість займатися спортом у спортивних закладах фізичними зайняттями вдома чи на вулиці. Проте порівняно з рештою суспільства ця група нечисленна. Слід також зазначити, що під час пандемії неспортивна фізична активність поляків, тобто активність, пов'язана з повсякденними справами, також мала знизитися. Багато людей почали виконувати свої обов'язки з домашнього робочого місця, тому пересуваються в обмеженому просторі. Також немає жодних причин виходити з дому, окрім здоров'я, службових потреб і покупок – адже всі розважальні заклади були закриті.

Це призвело до негативних наслідків від зниження активності (збільшення прогулів і витрат на лікування), тому що це основна причина хронічних захворювань – організм негайно, але неадекватно

адаптується до недостатньої фізичної активності, і, якщо цей стан продовжується, це призводить до значного зниження очікуваної кількості років життя та його якості [11]. Тут варто зазначити, що проведене під час весняного карантину опитування, показало, що серед людей, які обмежують фізичну активність, 74% відчули погіршення самопочуття, 65% помітили негативний вплив зниження активності на здоров'я, а 61% - на свою фігуру» [12].

На жаль, пандемічний спад фізичної активності поляків збігається з довгостроковою тенденцією до зниження. Як уже зазначалося вище, останні роки фізична активність мешканців Польщі знижується [14]. Кожний четвертий житель Польщі (28%) регулярно займається спортом; в ЄС-28 це близько 40% людей. Більше половини мешканців Польщі кажуть, що взагалі не займаються спортом (56%). Це означає, що відсутність фізичної активності зросла на 10 відсоткових пунктів з 2004 року [14]. Це не суперечить наведеним раніше даним – йдеться про тривалий період і базується на іншому методі вимірювання.

У Польщі приблизно 10 тис спортивно-оздоровчі споруди, з них 3-3,5 тис. – це фітнес-клуби або споріднені організації. Структура ринку схожа на середню по Європі: є кілька великих гравців (операторів) з загальнонаціональними мережами клубів (найбільший має понад 100 закладів) і індивідуальні клуби. Польський ринок, однак, відрізняється ступенем нетворкінгу – у той час як у таких країнах, як Швеція чи Франція, мережі (гравці, які мають принаймні 4 клуби) належать 50% і 35% усіх фітнес-закладів відповідно, у Польщі це лише 13% [8]. Однак це означає певне зростання порівняно з 2018 роком – на 2% [10]. За звичайних умов (якби не пандемія) Польща мала б справу з подальшою консолідацією даного ринку, що можна трактувати як його «дозрівання». Лише у фітнес-клубах у Польщі працює близько 50 тисяч людей. Крім того, за оцінками Польської асоціації персональних тренерів, професією персонального тренера займаються понад 30 000 осіб, і зазвичай вони працюють як «фрилансери» [14].

Іноземні фітнес-оператори часто працюють у багатьох країнах одночасно. Також у Польщі є клуби іноземного капіталу (наприклад, McFit). Тим не менш, переважна більшість клубів у Польщі все ще є фірмами з вітчизняним капіталом або такими, якими значною мірою співволодіють поляки. Це може бути результатом ряду факторів, зокрема:

1. Ринок комерційного фітнесу в масовому вимірі відносно молодий, йому не більше 50 років. Коли Польща приєдналася до групи країн з вільною ринковою економікою, іноземні мережі не були достатньо розвинені, щоб негайно вийти на польський ринок. Тим часом амбітні польські компанії заповнили цю прогалину.

2. Технології та ноу-хау у фітнес-індустрії відносно легко отримати через їхню природу. Це не сучасний банкінг із його складними процесами та міжнародними умовами, який був загадкою для польських фінансистів 90-х років. У другій половині 1990-х років розвиток мережі Інтернет і досить хороша якість освіти в спортивних академіях сприяли передачі спеціальних знань у галузі фітнесу. Наприклад, згідно з так званним Шанхайським рейтингом, Польща має найкращий спортивний університет у Центральній та Східній Європі – Академію фізичного виховання та спорту в Гданську [19].

3. Відносно вільні ринкові умови фітнес-індустрії означали, що в ній спробували свої сили не стільки професійні інвестори, скільки повні енергії ентузіасти. Ні відкриття фітнес-клубу, ні персональні тренування не вимагали (і не потребують) ніяких спеціальних державних дозволів. Фітнес-клуби підпорядковувалися загальним правилам ведення бізнесу. І єдиним додатковим нормативним актом був фактично наказ міністра охорони здоров'я, який регулював санітарні правила, якими вони повинні керуватися. Економічна свобода також дозволила людям з-за кордону експериментувати в Польщі з інноваційними бізнес-моделями в спортивній індустрії.

Унікальною бізнес-моделлю в Польщі, яка практично не має аналогів на зовнішніх ринках, є картки MultiSport, власникам яких надається право користуватися послугами спортивних і рекреаційних закладів по всій країні. Саме необхідність зниження ризиків ведення бізнесу [5] вимагають від підприємств пошуку та впровадження новітніх бізнес-моделей. Картки MultiSport пропонуються працівникам роботодавцями як понад заробітна плата, і вони все ще значною мірою фінансуються з фонду соціальних виплат і – залежно від конкретного підприємства – також з доходів компанії. В результаті працівник витрачає кілька десятків злотих на місяць на доступ практично до всього світу фітнесу, замість понад 100 злотих на місяць на індивідуальну підписку в одному клубі чи мережі. Програма розроблена та впроваджена компанією Benefit Systems. Бізнес-модель Benefit Systems також знайшла послідовників (наприклад, OK System, яка зараз належить Medicover). Інтенсивні заходи, спрямовані на популяризацію фізичної активності серед працівників, зменшення бар'єрів для входу та підвищення обізнаності роботодавців сприяли останніми роками значному розширенню групи працівників, які використовують спортивну інфраструктуру. Варто зазначити, що унеможливлення користування цими послугами є фактично вимушеним зменшенням оплати праці (в її нефінансовій частині).

Зовнішній ефект, який впливає з самої суті фізичної активності, створеної фітнес-індустрією, полягає в перевагах для всієї економіки, пов'язаних з тим, що фізична активність працівників покращує стан їхнього здоров'я, що перетворюється на економію для компаній і державного сектору і, як результат, позитивно впливає на зростання ВВП. Фітнес-індустрія, як і інші сектора сфери послуг [4; 16, 17], завдяки дії мультиплікаційного ефекту, створюють додану вартість та робочі місця у пов'язаних з нею галузях.

Можна з упевненістю сказати, що в Польщі фітнес-індустрія добре розвинена в порівнянні з іншими секторами дозвіллевих послуг і дає значні доходи. Це теж надзвичайно перспективний бізнес. Порівнюючи це з іншими послугами, які пропонують різноманітні форми відпочинку та проведення вільного часу, слід враховувати все ще низьке проникнення на ринок (8%) фітнес-індустрії. Якщо припустити, що проникнення досягне рівня розвинутих країн (понад 15%), його доходи можуть навіть подвоїтися за відносно короткий час. Важко очікувати того ж від інших дозвіллевих галузей, які працюють на ринках, що значною мірою насичені (наприклад, гастрономія) або схильні до швидкого насичення (наприклад, кінотеатри).

Під час карантину для підтримки цього сектору польської економіки держава спрямувала допомогу у розмірі 0,2% ВВП. Порівняємо його вплив на економіку з впливом фондів ЄС. Наразі кошти ЄС інвестувалися в проекти, значна частина яких повинна була реалізовуватися з ними або без них (наприклад, будівництво доріг). Тому постає питання: скільки додаткового зростання реального ВВП Польща завдячує коштам ЄС. За оцінками самої Європейської Комісії, у 2014-2020 рр. це було приблизно 3,6% ВВП, тобто приблизно 0,5% ВВП щорічно [13]. Тож видно, що більша частина допомоги фітнес-індустрії спрямовувалась з фондів ЄС. Також це означає ще більші доходи через позитивні зовнішні ефекти, які фітнес-індустрія створює для всієї економіки (і держави).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В результаті проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Рекреаційна та спортивна індустрія стала важливою галуззю польської економіки. Зовнішні ефекти, які вона створює, є сильними, багаторівневими та навіть однозначно корисними для всієї економіки та суспільства. Не лише сама галузь створює нові робочі місця, а й стимулює їх створення у суміжних галузях та підвищує рівень громадського здоров'я, підвищуючи професійну активність поляків. Таким чином, це опосередковано сприяє значному покращенню стану фінансів держави.

Література

1. Ващук Л. Передумови розвитку та становлення фітнесу в Україні // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2013, № 3, с. 7-9.
2. Корносенко О.К. Роль фітнесу в системі оздоровчої фізичної культури // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету, Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт, 2013, вип. 112 (3), с.228-232.
3. Лазоренко С. А., Чхайло М. Б., Бугаєнко Т. В. Сакральний зміст спортивних об'єктів давнини // Наукові інновації та передові технології, Серія: Державне управління, Право, Економіка, Психологія, Педагогіка. 2022. № 3(5), с. 126-137.
4. Несторенко Т.П. (2021). Значення університету для економіки міста: приклад впливу переміщеного університету. Вісник Хмельницького національного університету, 2021, №5, т. 1, 2021 (298), 223-227. URL : <https://cutt.ly/0YcXkE4>
5. Чукурна О. П., Сиволап Л. А., Несторенко Т. П. Економічний механізм оцінки ризику реалізації маркетингової стратегії. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2021. № 2 (50). С. 102–109. URL : <https://cutt.ly/pPubdUl>, doi : 10.33783/1977-4167-2021-50-2-102-109.
6. Branża fitness szykuje powozy za lockdown. Straty idą w miliardy. Money.pl. URL : <https://cutt.ly/zZerNQx>.
7. Dalleck L. C., Kravtitz L. (2002). The history of fitness: From primitive to present times, how fitness has evolved and come of age. IDEA Health & Fitness Source. Vol. 20, Issue 1. URL : <https://cutt.ly/uMVtee7>.
8. European Commission. URL : https://ec.europa.eu/info/index_en
9. European Health and Fitness Market with Impact of Covid-19 and Forecast up to 2026. URL : <https://cutt.ly/YMkInUB>
10. GUS. Uczestnictwo w sporcie i rekreacji ruchowej w 2020. Warszawa, URL : <https://stat.gov.pl>
11. Hallgren M., Vancampfort D., Schuch F., Lundin A., Stubbs B. More Reasons to Move: Exercise in the Treatment of Alcohol Use Disorders. Front Psychiatry. 2017 Aug 28; 8: 160. doi: 10.3389/fpsy.2017.00160.
12. Helsing L.M., Løberg M. etc. A Randomised Trial of Covid-19 Transmission in Training Facilities. 2020. doi: <https://doi.org/10.1101/2020.06.24.20138768>. URL : <https://cutt.ly/EZetXaa>
13. Komuda L. Pracujący w rolnictwie, przemyśle i usługach. 2022. URL : <https://cutt.ly/PMVyhif>.
14. Kutwa K., Rafał M. Polski rynek sportu: wyzwania – wpływ społeczno-gospodarczy – trendy. Warszawa, 2019.
15. Lemish K., Nestorenko T., Tokarenko O. Interaction of business and education in hospitality, restaurant, and catering business in Ukraine. Journal of Modern Economic Research. 2021. Vol. 3, № 4, 5-20. URL : <https://cutt.ly/nKeRkJh>
16. Nestorenko T., Ostenda A., Kravchik Yu., Nestorenko O. Entrepreneurship and universities: a place of academic business incubators. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology. 2022. Vol. 7. № 1. 63-71. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-1-7>. URL : <https://cutt.ly/qG8GaI5>
17. Nestorenko T., Tokarenko O., Kolmakova O. Entrepreneurship in Eastern Ukraine: development in the

context of armed conflict and the Covid-19 pandemic. *International Relations 2021: Current issues of world economy and politics. Proceedings of scientific works from the 22nd International Scientific Conference 2nd – 3rd December 2021* 510-517. URL : <https://cutt.ly/DHUw2WV>

18. Payne A. *Marketing usług*. Warszawa, PWE, 2016.

19. *Zdrowie za miliard dolarów – branża fitness w Polsce i jej znaczenie dla ducha, ciała i PKB*. Warszawa, Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2021.

References

1. Vashchuk, L. (2013). Peredumovy rozvytku ta stanovlennia fitnessu v Ukraini [Prerequisites for the development and formation of fitness in Ukraine]. *Physical education, sport and health culture in modern society*, # 3, 7-9.

2. Komosenko, O.K. (2013). Rol fitnessu v systemi ozdorovchoi fizychnoi kultury [The role of fitness in the system of improving physical culture]. *Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University, Series: Pedagogical Sciences. Physical education and sports*, iss.112(3), 228-232.

3. Lazorenko S.A., Chhailo M.B., Buhaienko T.V. (2022). Sakralnyi zmist sportyvnykh ob'ektiv davnyyny [The sacred meaning of ancient sports facilities]. *Scientific innovations and advanced technologies, Series Public administration, Law, Economics, Psychology, Pedagogy*. # 3(5), 126-137.

4. Nestorenko, T.P. (2021). Znachennia universytetu dlia ekonomiky mista: pryklad vplyvu peremishchenoho universytetu [The importance of the university for the city's economy: an example of a relocated university impact]. *Herald of Khmelnytskyi National University*, #5, vol. 1 (298), 223-227. URL : <https://cutt.ly/0YcXkE4>

5. Chukurna O.P., Syvolap L.A., Nestorenko T.P. (2021). Ekonomichnyi mekhanizm otsinky ryzyku realizatsii marketynhovoї stratehii [Economic mechanism of risk assessment of marketing strategy implementation]. *Bulletin of Berdiansk University of Management and Business*. # 2 (50). 102–109. URL : <https://cutt.ly/pPubdU1>, doi : 10.33783/1977-4167-2021-50-2-102-109.

6. Branża fitness szykuje pozwy za lockdown. Straty idą w miliardy. *Money.pl*. URL : <https://cutt.ly/zZerNQx>.

7. Dalleck L. C., Kravtitz L. (2002). The history of fitness: From primitive to present times, how fitness has evolved and come of age. *IDEA Health & Fitness Source*. Vol. 20, Issue 1. URL : <https://cutt.ly/uMVtee7>.

8. European Commission. URL : https://ec.europa.eu/info/index_en

9. European Health and Fitness Market with Impact of Covid-19 and Forecast up to 2026. URL : <https://cutt.ly/YMkInUB>

10. GUS. Uczestnictwo w sporcie i rekreacji ruchowej w 2020. Warszawa. URL : <https://stat.gov.pl>

11. Hallgren M., Vancampfort D., Schuch F., Lundin A., Stubbs B. (2017). More Reasons to Move: Exercise in the Treatment of Alcohol Use Disorders. *Front Psychiatry*. Aug 28; 8: 160. doi: 10.3389/fpsy.2017.00160.

12. Helsingen L.M., Løberg M. etc. (2020). A Randomised Trial of Covid-19 Transmission in Training Facilities. doi: <https://doi.org/10.1101/2020.06.24.20138768>. URL : <https://cutt.ly/EZetXaa>

13. Komuda L. (2022). Pracujący w rolnictwie, przemyśle i usługach. URL : <https://cutt.ly/PMVyihf>.

14. Kutwa K., Rafał M. (2019). Polski rynek sportu: wyzwania – wpływ społeczno-gospodarczy – trendy. Warszawa.

15. Lemish K., Nestorenko T., Tokarenko O. (2021). Interaction of business and education in hospitality, restaurant, and catering business in Ukraine. *Journal of Modern Economic Research*. Vol. 3, № 4, 5-20. URL : <https://cutt.ly/nKeRkjh>

16. Nestorenko T., Ostenda A., Kravchuk Yu., Nestorenko O. (2022). Entrepreneurship and universities: a place of academic business incubators. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. Vol. 7. № 1. 63-71. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-1-7>. URL : <https://cutt.ly/qG8Ga15>

17. Nestorenko T., Tokarenko O., Kolmakova O. (2021). Entrepreneurship in Eastern Ukraine: development in the context of armed conflict and the Covid-19 pandemic. *International Relations 2021: Current issues of world economy and politics. Proceedings of scientific works from the 22nd International Scientific Conference 2nd – 3rd December 2021*. 510-517. URL : <https://cutt.ly/DHUw2WV>

18. Payne A. (2016). *Marketing usług*. Warszawa, PWE.

19. *Zdrowie za miliard dolarów – branża fitness w Polsce i jej znaczenie dla ducha, ciała i PKB* (2021). Warszawa, Związek Przedsiębiorców i Pracodawców.